

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ, ЩО ВИНИКАЮТЬ В ПРОЦЕСІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА РОЗШУКУ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНЦІВ

CURRENT TRENDS IN SOLVING PROBLEMATIC ISSUES ARISING IN THE PROCESS OF PROSECUTING WAR CRIMES AND SEARCHING FOR WAR CRIMINALS

Задорожний О.П., ад'юнкт відділу ад'юнктури та аспірантури
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена проблемним питанням, що виникають в процесі притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини та розшук військових злочинців. Розглядаються історичні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності військових злочинців в тому числі пропагандистів так званих «медіа ненависті», які закликали до знищення націй, народів, здійснювали розпалювання ворожнечі та використання можливостей міжнародного співробітництва під час здійснення їх розшуку та притягнення до кримінальної відповідальності. Використано аналіз та останні статистичні дані вчинених військових злочинів на території України під час військової агресії російської федерації. Пріоритетна увага у використанні органів міжнародного правосуддя таких як: Міжнародний Суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, Міжнародний спеціальний кримінальний трибунал «ad hoc», Євроюст та неурядових організацій з метою запобігання злочинам проти людяності, геноциду та розроблення дієвого механізму розшуку та притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, військових злочинців. Досліджено питання правового регулювання спеціального (заочного, *in absentia*) судового провадження, щодо розшукуваних, які переховуються на окупованих територіях та території держави агресора. Проаналізовано чинне нормативне законодавство, щодо проблемних питань та шляхів їх вирішення з метою оголошення в міжнародний розшук військових злочинців. Присвячено увагу розгляду електронної петиції про утворення в Україні дієвої організації, єдиною метою діяльності якої буде розшук військових злочинців російської федерації, для подальшого їх притягнення до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: воєнні злочини, військові злочинці, міждержавний та/або міжнародний розшук, спеціальне, заочне (*in absentia*) судове провадження (*in absentia*), Міжнародний Суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, Євроюст, Інтерпол.

The article deals with problematic issues arising in the process of prosecution for war crimes and search for war criminals. The historical aspects of prosecution of war criminals, including the propagandists of the so-called "hate media" who called for the elimination of nations, peoples, incited hatred and the use of international cooperation in the course of their search and prosecution are considered. The analysis and the latest statistics of war crimes committed on the territory of Ukraine during the military aggression of the Russian Federation are used. Attention is paid to the use of international justice bodies such as: International Court of Justice, International Criminal Court, European Court of Human Rights, International Special Criminal Tribunal "ad hoc", Eurojust and non-governmental organizations in order to prevent crimes against humanity, genocide and to develop an effective mechanism for searching and prosecuting war crimes and war criminals. The issues of legal regulation of special *in absentia* judicial proceedings concerning wanted persons hiding in the occupied territories and the territory of the aggressor state are investigated. The current regulatory legislation on problematic issues and ways to solve them in order to declare war criminals on the international wanted list was analyzed. Attention is paid to the consideration of an electronic petition for the establishment of an effective organization in Ukraine, the sole purpose of which will be the search for war criminals of the Russian Federation, for their further prosecution.

Key words: war crimes, war criminals, interstate and/or international search, special, *in absentia* judicial proceedings, International Court of Justice, International Criminal Court, European Court of Human Rights, Eurojust, Interpol.

В зв'язку з широкомасштабним вторгненням росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року після тривалого військового нагрошування регулярних російських військ на кордонах з незалежною країною сусідом – Україною за надуманими приводами та підставами, а саме здійснення нібито денацифікації та демілітаризації території України, що призвело до вчинення багаточисельних воєнних злочинів здійснених військовослужбовцями російських регулярних військ, іноземними найманцями та найманцями ПВК «Вагнер».

Військова агресія почалась з боку росії не тільки військовим шляхом на лінії зіткнення, а також і за рахунок російських пропагандистських «військ»: Інтернет ресурсів, соціальних мереж, преси, та телебачення, які навмисно нагромадили суспільну негативну думку відносно українців як нації, на території росії та за її межами, на світовій арені, а також висвітлюючи у всіх можливих негативних ракурсах військово та політичне керівництво незалежної Української держави, тим самим виправдовуючи свої злочинні дії та злочинні накази.

В світовій історії вже існують повчальні уроки коли пропагандистів так званих «медіа ненависті», які закликали до знищення націй та народів та здійснювали розпалювання ворожнечі, притягнули до кримінальної відповідальності за злочини проти людства.

Так, в ході розшуку нацистських злочинців був затриманий та притягнений до кримінальної відповідальності в Нюрнберзькому процесі обергрупенфюрер СА, головний редактор тижневика «Der Stürmer» Юліус Штрайхер, якому було пред'явлено обвинувачення в підбурюванні до вбивств євреїв, що підпадало під звинувачення – злочини проти людства та засуджено до вищої міри покарання – страти [1].

Крім цього в 1994 році створено Міжнародний трибунал, який займався розслідуванням злочинів проти людства під час геноциду в Руанді.

В ході розгляду здійснювалось судове переслідування медіа-пропагандистів, які працювали на «Вільному радіо та телебаченні тисячі пагорбів» та закликали до знищення місцевої народності – племені тутсі, що спровокувало їх масове знищення. Директора радіостанції Фердинанда Нахіману трибунал після апеляції засудив до 30 років ув'язнення, а виконавчого директора Жана Боско Барайягвізу до 32 років [2].

Тому для подолання даних негативних явищ, які не залежали від волі України та виступивши на боці правди 22.05.2022 року Верховна рада України прийняла Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки

воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» чим саме заборонила пропаганду акту агресії росії проти України. [3]

Військовий конфлікт, який тривав між росією і Україною понад 8 років та переріс у збройну агресію росії і системну кризу російської державності у намаганні відновити свої території до колишніх територій СРСР та відштовхнути подалі країну з позитивними політичними та економічними процесами, що відбуваються всередині семимильними кроками до успіху, а саме економічного зростання, вступом до Європейського союзу та НАТО і об'єднання з міжнародною європейською спільнотою.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, станом на 11.12.2022 р. слідчі Національної поліції України розпочали 48 161 кримінальне провадження за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками. З них:

- 36692 – за ст. 438 Кримінального кодексу України (Порушення законів та звичаїв війни);
- 9111 – за ст. 110 Кримінального кодексу України (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України);
- 2173 – за ст. 111-1 Кримінального кодексу України (Колабораційна діяльність);
- 100 – за ст. 111 Кримінального кодексу України (Державна зрада);
- 37 – за ст. 113 Кримінального кодексу України (Диверсія) та ін. [4]

Вчинення різного роду воєнних злочинів на території України, а саме: вбивства, катування мирного населення і військових Збройних сил України, жорстоке поводження, згвалтування, завдання тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, мародерство, крадіжки майна приватної власності та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини агресії), призвели до обурення міжнародної спільноти, що виразилось у прийнятті пакету санкцій відносно росії та надання Україні військової та гуманітарної допомоги від ряду міжнародних організацій та урядів країн Європейського союзу, Великої Британії, Канади, США та інших.

До даного процесу долучились ряд країн цивілізованого світу та міжнародних організацій, дізнавшись про події, які відбувались у XXI столітті відносно цивільного населення з боку військових злочинців в містах Бучі, Ірпені, Гостомелі і інших, що дало змогу міжнародним журналістам і представникам різних держав побачити ці жахіття на власні очі.

Все це призвело до того, що 4 березня 2022 р. було зроблено перші кроки щодо створення механізму для міжнародної кримінальної відповідальності винуватих у злочинній агресії проти України передовою командою слідчих Гаазького трибуналу, які прибули в Україну для допомоги та збору доказів вчинених військових злочинів росією проти людяності.

На юридичному фронті Україна почала активно використовувати можливість наявної архітектури органів міжнародного правосуддя:

- Міжнародний Суд ООН (заплановані слухання у справі за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього);
- Міжнародний кримінальний суд (рішення прокурора про початок розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності та передача ситуації в Україні на розгляд МКС спільною заявою 39 держав-учасниць Римського статуту);
- Європейський суд з прав людини (рішення Європейського суду з прав людини про застосування тимчасових (забезпечувальних) заходів від 1 березня 2022 року) [5].

Але нічого з вищевикладеного, на жаль, не дає юридичної можливості притягнути до відповідальності найвище керівництво держави-агресора за злочини агресії, які створили передумови для всіх інших міжнародних злочинів. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо цих злочинів має вкрай обмежений характер і за умов не ратифікації російською федерацією Римського статуту та поправок до нього не створює у суду потрібної юрисдикції.

Тому, подібно до Лондонської декларації 1942 року, яка заклала основу для Нюрнберзького трибуналу, 4 березня 2022 року було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України [5].

Даний спеціальний трибунал буде розглядати лише злочини агресії проти України та створений як міжнародний спеціальний кримінальний трибунал “ad hoc” [6].

Крім цього, вперше в історії міністри юстиції ряду країн світу: Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії та США, міністр юстиції і генпрокурор України, комісар ЄС з питань юстиції, генеральний прокурор Міжнародного кримінального суду ухвалили «Берлінську декларацію», в якій домовились про плідну співпрацю заради розслідування воєнних злочинів в Україні та притягнення винуватих військових злочинців до відповідальності. В даній декларації ідеться про всебічну підтримку та надання практичної допомоги Україні в розслідуванні воєнних злочинів, як за допомогою представників Міжнародного кримінального суду, Євроюсту та неурядових організацій, які вкладають свій цінний внесок для розслідування даних злочинів та встановлення порушень міжнародного кримінального права. Вони часто бувають на місці злочину присутні та користуються особливою довірою у постраждалого населення [7].

Також треба зазначити, що одним із негативних факторів притягнення до відповідальності військових злочинців в тому числі і керівництво російської федерації, що наділені функціональним імунітетом є і те, що Україна підписала 20 січня 2000 року Римський статут але не ратифікувала його та не внесла зміни до діючого національного кримінального законодавства.

Однак із даної складної правової ситуації знайшовся один із виходів це притягнення військових злочинців національними судами України.

Національна система правосуддя матиме важливе значення саме для розслідування злочинів, вчинених російськими офіцерами, солдатами, тобто безпосередніми виконавцями. Скоріше за все, розгляди таких справ відбуватимуться за спеціальною процедурою *in absentia*, тобто заочний розгляд. Таке спеціальне розслідування відбувається відносно осіб, які переховуються на окупованій території або на території держави-агресора. КПК України також дозволяє оголошувати таких осіб у міжнародний розшук. Українські слідчі органи мають значний досвід у таких розслідуваннях з 2014 року. Інше питання – це притягнення до відповідальності російських військовослужбовців, які наразі перебувають під контролем України. В національній судовій практиці були випадки засудження російських військовополонених за злочини на території України (справа Александрова і Єрофєєва). За нормами міжнародного гуманітарного права військовополонені підлягають захисту від судового переслідування за факт участі у воєнних діях (імунітет комбатанта), проте такий захист не поширюється на випадки вчинення воєнних злочинів. Щодо обов'язку репатріації військовополоненого, то ув'язнені можуть утримуватися під вартою на період кримінального провадження та судового розгляду, а у випадку засудження – до часу закінчення відбуття покарання (ст. 119 п. 5 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими). Таким чином, обов'язок держави звільнити і передати військовополоненого після

закінчення воєнних дій стосовно осіб, які перебувають під слідством чи засуджені призупиняється і відновлюється після завершення кримінального провадження чи відбуття покарання [8].

Також і в національному кримінальному законодавстві є ряд правових прогалин, що ускладнюють проведення належного розслідування воєнних злочинів вчинених під час російської агресії, встановлення винуватців та об'явлення їх у міжнародний розшук.

Так досить суперечливою лишається ситуація щодо правового регулювання спеціального (заочного, *in absentia*) судового провадження. Раніше відповідно до Кримінального процесуального кодексу єдиною підставою для початку здійснення спеціального досудового розслідування чи судового провадження, застосування запобіжного заходу у питаннях екстрадиції за відсутності обвинуваченого було оголошення підозрюваного в міждержавній та/або міжнародний розшук. Оскільки Україна вийшла з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, укладеної між урядами держав-учасниць СНД, то наразі це реалізується через звернення до міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол. Судова практика пов'язує таке «оголошення» не з моментом винесення постанови про розшук, а із публікацією генеральним секретаріатом Інтерполу відповідного циркуляру – червоної картки щодо міжнародного розшуку особи [9, с. 6].

Також, відповідно до статті 3 Статуту міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, який забороняє здійснювати будь-яке втручання або діяльність політичного, військового характеру, релігійного або расового характеру [10], дана міжнародна організація не оголошує у міжнародний розшук фігурантів воєнних злочинів, вчинених на території України.

За ці вісім років Інтерпол жодного разу не оголосив в міжнародний розшук жодного підозрюваного у воєнних злочинах, яких подавала Україна. Як наслідок, ці кримінальні провадження не могли бути передані до суду, і тому судові процеси по багатьох обвинувачених, що знаходяться на території російської федерації та окупованих нею українських територіях, були заблоковані.

Цим проблемним питанням також передує відсутність в Україні єдиного державного органу, який би займався тільки розшуком злочинців, в тому числі і військових з широким колом наділених повноважень та проведенням активного розшуку даних осіб, всіма можливими законними методами з метою досягнення максимального результату у виконанні основного принципу міжнародного права – невідворотності покарання за вчинені злочини.

Подібна інституція вже існує довгі роки в Сполучених штатах Америки. Це Служба федеральних маршалів (англ. *United States Marshals Service*) один із найстаріших підрозділ федерального правоохоронного агентства, яке підпорядковується на пряму Міністерству юстиції США та основною функцією якого є розшук та арешт злочинців, контроль за виконанням рішень судів, нагляд за утриманням федеральних злочинців та аукціонний продаж конфіскованого майна [11].

Крім цього в історії міжнародного розшуку відомо і інші позитивні приклади такі як створення в 70 роках неурядової організації «Центр Сімона Візенталія», представники якої по всьому світу після Другої світової війни здійснювали розшук катів єврейського народу за що і отримали почесне народне звання «мисливці за нацистами». Протягом діяльності даного центру здійснено розшук тисячі військових нацистських злочинців в тому числі і із керівництва військових органів нацистської Німеччини [12].

Так про це може свідчити оголошена в 2013 році «Операція «Останній шанс 2», яка є наступницею подібних кампаній даного фонду, що він проводив в 2002 року у Східній Європі, 2003-го, 2005-го в Німеччині. Тоді, за даними німецьких ЗМІ, до центру звернулося близько

п'яти тисяч людей. Завдяки їхнім вказівкам вдалося розшукати 655 підозрюваних у нацистських злочинах, у 103 випадках інформацію передали до місцевих органів правосуддя, у результаті чого було порушено вісім кримінальних справ. За оцінками ЦСВ, нині у Німеччині мешкають від 60 до 120 ще не засуджених нацистських злочинців у віці 90 років і старших [12].

Тому небайдужими громадянами України та особами які постраждали від дій військових злочинців російської федерації, створено на офіційному сайті Інтернет–представництва Президента України електронну петицію за № 22/169192-еп, яка зареєстрована 09.11.2022 року з проханням утворення в Україні дієвої організації, єдиною метою діяльності якої буде розшук військових злочинців російської федерації, для подальшого їх притягнення до кримінальної відповідальності. Дана організація буде займатись розшуком військових злочинців російської федерації, для подальшого їх притягнення до кримінальної відповідальності та участь в якій зможуть приймати усі бажаючі громадяни України, а також міжнародні інституції, які мають схожу мету для досягнення невідворотності покарання військових злочинців, як одного із найголовніших принципів правосуддя [13].

Однак до виниклих проблем, які пов'язані з недосконалістю національного кримінального законодавства можливо також вказати ще на ряд проблемних питань, які піддаються більш швидкому вирішенню на рівні держави, але на наш погляд цьому приділяється менше уваги як з боку керівництва профільних міністерств та відомств, так із боку держави.

Одним із нагальних питань є достатня відсутність кваліфікованих співробітників, які би мали належний рівень практичних знань та навичок, щодо розслідування військових злочинів вчинених військовослужбовцями російських регулярних військ, іноземними найманцями та найманцями ПВК «Вагнер» та проведення їх розшуку і затримання.

Другим питанням, яке потрібно висвітлити є відсутність належного матеріального забезпечення державою, профільних міністерств та відомств, з придбання та освоєння вже існуючих новітніх технологій, які потрібно вже використовувати при розслідуванні воєнних злочинів та проведенні дорогівартісних криміналістичних досліджень, щоб не втратити докази, які в подальшому потрібно буде надавати в тому числі і в міжнародних судах.

Отже підсумовуючи вищевикладене, можливо прийти до висновку, що міжнародний розшук злочинців, які вчинили воєнні злочини на території України має ряд проблемних питань, що виникають в процесі здійснення, як розкриття воєнних злочинів так і здійснення розшуку та фактичного притягнення до кримінальної відповідальності військових злочинців.

Основними нагальними проблемами, які сприяли би у вирішенні даної виниклої негативної ситуації є:

- ратифікація Римського статуту Україною;
- проведення належного розслідування вчинених воєнних злочинів відносно України Міжнародним кримінальним судом;
- внесення законодавчих змін до національного кримінального законодавства;
- внесення змін країнами учасниками до Статуту міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол;
- створення в Україні державного органу з відповідними повноваженнями, метою діяльності якого буде розшук злочинців в тому числі і військових та притягнення їх до кримінальної відповідальності.
- підтримка електронної петиції за № 22/169192-еп зареєстрованої 09.11.2022 року та створення в Україні дієвої організації по розшуку військових злочинців російської федерації, для подальшого їх притягнення до кримінальної відповідальності на кшталт «Центру Сімона Візенталія».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікіпедія Юліус Штрайхер. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%BB%D1%96%D1%83%D1%81_%D0%A8%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B9%D1%85%D0%B5%D1%80 (дата звернення 09.12.2022).
2. Від Нюрнберга до Міжнародного кримінального суду: як трибунали судили воєнних злочинців. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968> (дата звернення 11.12.2022).
3. Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73937 (дата звернення: 15.12.2022).
4. Офіційний портал МВС. Злочини, вчинені військовими РФ під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 11.12.2022). URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomashtabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-11122022> (дата звернення: 11.12.2022).
5. Створено спеціальний трибунал для покарання злочину агресії проти України. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/stvoreno-specialnuu-trybunal-dlya-rokarannya-zlochynu-agresiyi-proty-ukrayinu> (дата звернення: 12.12.2022).
6. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: коли створять і кого судитимуть. URL: <https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-zlochynu-agresiyi-proty-ukrayinu-kogo-ta-koly-sudytyme> (дата звернення 14.12.2022).
7. Берлінська декларація про співпрацю в розслідуванні воєнних злочинів в Україні та притягнення винуватих до відповідальності. URL: https://www.bmj.de/DE/Themen/FokusThemen/G7/_documents/G7_Berliner_Erklaerung_deu.pdf;jsessionid=989AA6345740384A594609894C37E120.1_cid334?__blob=publicationFile&v=3 (дата звернення 14.12.2022).
8. Спеціальний механізм правосуддя для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини проти українського народу: що це таке? URL: <https://helsinki.org.ua/articles/spetsialnyu-mekhanizm-pravosuddia-dlia-prytiahnennia-do-vidpovidalnosti-za-mizhnarodni-zlochynu-proty-ukrainskoho-narodu-shcho-tse-take/> (дата звернення: 14.12.2022).
9. Правові перешкоди притягнення до відповідальності за воєнні злочини в Україні. URL: <https://civilimplus.org/uk/publications/pravovi-pereshkodi-prytiahnennya-do-vidpovidalnosti-za-voeyenni-zlochiny-v-ukrayini/> с. 6. (дата звернення 14.12.2022).
10. Статут міжнародної організації кримінальної поліції-Інтерпол. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text (дата звернення: 14.12.2022).
11. Вікіпедія. Служба маршалів США. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%A8%D0%90 (дата звернення 15.12.2022).
12. У Німеччині стартувала компанія з розшуку нацистів. URL: https://www.ukrinform.ua/rubricworld/1522981u_nimechchini_startovala_kampaniya_z_rozshuku_natsivistiv_1847399.html (дата звернення 16.12.2022).
13. Електронна петиція № 22/169192-ен зареєстровано 09.11.2022 метою якої є « Створити в Україні дієву організацію, єдиною метою діяльності якої буде розшук військових злочинців рф, для подальшого їх притягнення до кримінальної відповідальності». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/169192> (дата звернення 16.12.2022).